

อัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

THE IDENTITY OF COMMUNICATION IN THE TRIPITAKA

กตัญญู เรือนต้น และคณะ*

Katanyou Reantun and Others

Received: 2021-09-14

Revised: 2021-12-22

Accepted: 2021-12-31

บทคัดย่อ

อัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดและความเป็นมาของหลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก 2) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก ซึ่งการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิแล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์นำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ เพื่อให้ทราบถึงแนวคิดและความเป็นมาหลักการสื่อสารในพระไตรปิฎกและอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก ผลการศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า การสื่อสาร ตรงกับคำว่า “นิเทศ” แนวคิดการสื่อสารในพระไตรปิฎก มี 3 ลักษณะ คือ (1) การสื่อสารเพื่อประสานประโยชน์ (2) การสื่อสารเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล (3) การสื่อสารเพื่อสังคมและวัฒนธรรม การสื่อสารในพระไตรปิฎก จำแนกออกได้ 2 ระดับ คือ (1) ในระดับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา (2) ในระดับกระบวนการทางพระพุทธศาสนา หลักการสื่อสาร มี 4 ประการ คือ (1) การสื่อสารต่อบุคคล (2) การสื่อสารต่อการบริหารปกครองรัฐ (3) การสื่อสารต่อลัทธิศาสนาอื่น (4) การสื่อสารต่อกลุ่มชนชั้นในสังคม ในด้านอัตลักษณ์กระบวนการสื่อสารในพระไตรปิฎก จำแนกออกตามหลักการสื่อสาร ได้ 4 ประการ ดังนี้ (1) อัตลักษณ์ของสาร ประกอบด้วย สารภายใต้บริบทด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านการเมืองการปกครอง (2) อัตลักษณ์ของผู้ส่งสาร 5 ประการ คือ คุณสมบัติผู้สอน หลักทั่วไปในการสอน สื่การสอน 4 อย่าง วิธีสอนแบบต่าง ๆ 4 วิธี กลวิธีและอุปมาประกอบการสอน 10 ประการ (3) อัตลักษณ์ของผู้รับสาร 5 ประการ คือ ไม่นึกดูหมิ่นในเรื่องที่เขาพูด ไม่นึกดูหมิ่นผู้พูด ไม่นึกดูหมิ่นตัวเอง ใจไม่ฟุ้งซ่าน และ มนสิการโดยแยบคาย หรือโยนิโสมนสิการ (4) อัตลักษณ์ของช่องทางสื่อสาร มีอยู่ 3 ช่องทาง คือ ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อบุคคลในแบบมุขปาฐะ ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อสังคมวัฒนธรรม และช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อการเมืองการปกครอง

คำสำคัญ: หลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก, อัตลักษณ์การสื่อสาร

* อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง, เบอร์โทร: 093-1312128, E-mail: aaaa260620@hotmail.co.th

พระครูปลัด อุทัย รตนปัญญา (คำชุ่ม) อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ลินดา พัฒนพงษ์ อาจารย์ วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ภาวิณี ภาพันธ์ นิสิตปริญญาเอก บัณฑิตศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

ABSTRACT

This thematic paper intends 1) To study the concept, history, and principle of communication in the Tipitaka, 2) To study the identity of communication in Tipitaka. It is based on the documentary research. The communication is compatibility to "supervision". The main concept of communication is as followings: 1) A communication for the benefit sharing; 2) A communication for personal needs (3) A communication for society and culture. The communication in Tipitaka is classified in to two levels. 1) The level of communication with in the principle of Buddhism 2) The level of communication found in process of preaching Buddhism. There is fourfold principle of communication: 1) A communication with the individual; 2) A communication with government; 3) A communication with other religions; 4) A communication with the social class groups. On the identity of communication in Tipitaka, it is classified in to 4 items according to the communication theory. There are (1) The message identity is composed of the message undergoing the social, cultural and political contexts, (2) The messenger identity is a composed of at least 5 qualities; the instructor's qualifications, a principle of teaching, the 4 technics of teaching, the 4 styles of teaching and 10 strategies and tricks in teaching. (3) The receiver identity is composed of 5 qualities; they are the recipients should not look down on what he said, should not underestimate the speaker, should not be a self-insult, should not be distracted minded and should rationally consideration, (4) The channel identity is composed of three channels: the orally personal communication channel, a social and cultural media communication channels, and the political administrative communication channel.

Keywords: communication in Tripitaka, the identity of communication

1. บทนำ

การสื่อสารเป็นกระบวนการขับเคลื่อนที่สำคัญของสังคมมนุษย์ และเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับชีวิตในหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะในการดำเนินชีวิตประจำวัน และการทำงานของมนุษย์ด้วยมนุษย์จำเป็นต้องติดต่อสื่อสาร เพื่อทำความเข้าใจระหว่างกัน ซึ่งยังประโยชน์ต่าง ๆ ให้เกิดขึ้นทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสื่อสารและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก เสด็จจาริกไปแสดงธรรมแก่พุทธศาสนิกชนทุกระดับชั้นด้วยพระองค์เอง ทรงมีทั้งหลักการและหลักปฏิบัติแตกต่างกันไปตามกาลเทศะของบุคคลที่จะทรงโปรด การพิจารณาการสื่อสารและวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ จะเริ่มตั้งแต่คุณสมบัติของผู้สอน ลีลาการสอนและหลักการสอนในรูปแบบต่าง ๆ จนทำให้พระพุทธศาสนาเกิดการแผ่หลายไปทั่วชมพูทวีป การกำหนดทิศทางการปฏิบัติ¹ คือ ความจำเป็นที่จะต้องมีการปรับเปลี่ยนและกำหนดแผนยุทธวิธีใหม่ เพื่อที่จะไปสู่ทิศทางที่ได้กำหนดไว้ในอนาคต วัตถุประสงค์ของการสื่อสารตลอดถึงหลักทฤษฎีและองค์ประกอบของการสื่อสาร ซึ่งมีองค์ประกอบของผู้ส่งสาร สาร สื่อและผู้รับสาร กระบวนการของการ

¹ ทรงวิทย์ แก้วศรี, "การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550), หน้า 68.

สื่อสารและผลของการสื่อสาร² ศึกษาถึงจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้าจึงกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะของบุคคลเป็นต้นแบบในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะประกาศพระพุทธศาสนา พระองค์จึงต้องทรงคิดวางแผนก่อน โดยการวิเคราะห์ถึงสภาพของสังคม ทรงกำหนดเป้าหมายและวิธีดำเนินการแล้วทรงปฏิบัติตามแผนจนกว่าจะบรรลุถึงสัมฤทธิ์ผล คือการประดิษฐานพระพุทธศาสนาได้สำเร็จ การที่ต้องทรงคิดวางแผนก่อนก็เพราะว่า โครงสร้างของสังคมอินเดียในสมัยพุทธกาลนั้น เป็นสังคมที่ถูกผูกมัด พวกพราหมณ์ในสมัยนั้นไว้ว่า “พราหมณ์มิใช่ผู้ถืออาวุธ และไม่มีอาชีพในทางหาทรัพย์ แต่ผู้ถืออาวุธ คือกษัตริย์ และผู้มีทรัพย์ คือไวยาณะ ต้องอุปการะแก่พราหมณ์อยู่เป็นนิจ トラบโดที่สังคมอริยะยังกลัวเทวดา และต้องคอยเอาใจเทวดาเพราะความกลัว สังคมนั้นก็ต้องกลัวพราหมณ์และอุปการะพราหมณ์อยู่ตลอดเวลา พระราชาของอริยะอันเป็นประมุขแห่งอยู่ก็ระบบวรรณะสี่ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร โดยมีพวกพราหมณ์เป็นผู้กำหนดสังคม และเป็นหัวหน้าสถาบันการปกครองนั้น ต้องใช้พราหมณ์ทำการบูชา ยัญ และทำพิธีกรรมต่าง ๆ เพื่อสังคมอยู่เสมอ ซึ่งคงจะต้องหมดเปลืองแก่สังคม และเป็นประโยชน์แก่พราหมณ์มาก³

อัตลักษณ์ เป็นหัวข้อหนึ่งที่ได้รับการสนใจศึกษาในแวดวงวิชาการในปัจจุบัน โดยเฉพาะนักวิชาการยุคหลังสมัยใหม่ อัตลักษณ์เป็นการอธิบายถึง “กระบวนการกลายเป็นตัวตน” ของบุคคลที่ถูกประกอบสร้างจากสังคมภายหลัง อัตลักษณ์ไม่ได้เกิดขึ้นมาพร้อมกับคนคนนั้น แต่เป็นการให้ความหมายจากการเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์ หรือสื่อสารกับบุคคลอื่น ๆ ดังนั้นการศึกษาอัตลักษณ์ จึงมุ่งตอบคำถามที่ว่า “เราคือใครและเราต่างจากคนอื่นอย่างไร” ด้วยเหตุนี้ อัตลักษณ์จึงเป็นปฏิสัมพันธ์ที่เรารู้สึกว่าเป็นพวกเดียวกัน และคนอื่นก็ต้องรู้สึกเช่นเดียวกับเราด้วย แม้ว่าจะเป็นเรื่องการสื่อสารการประกาศศาสนาหรือการเผยแผ่ ก็ยากที่จะแยกออกจากองค์กรพระพุทธศาสนาได้ โดยเฉพาะในสมัยพุทธกาล การประกาศศาสนาเป็นหัวใจของการสื่อสารองค์กรพระพุทธศาสนาเลยทีเดียว ผิดกับในปัจจุบันซึ่งให้ความสำคัญกับการสื่อสารองค์กรในแง่ของการปกครองคณะสงฆ์มากกว่าการประกาศ หรือเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยพุทธวิธีการสร้างอัตลักษณ์อันชาญฉลาด จึงทรงสามารถตั้งพุทธศาสนจักรขึ้น ท่ามกลางศาสดาเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้น ซึ่งล้วนต่อต้านและเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระองค์เสมือนดอกบัวโผล่ขึ้นท่ามกลางหนามและโคลนตม แต่ก็ทรงสามารถหมุนธรรมจักรอันประเสริฐสูดวงใจของมนุษย์นิกร ให้ได้รสพระธรรมเป็นที่ยอมรับกันทั่วหน้าว่า คำสอนของพระองค์เป็นสิ่งอันน่ายสุขให้จริง ตั้งแต่บัดนั้นจนกระทั่งบัดนี้⁴

ในมุมมองทางพุทธศาสนาแล้ว “การสื่อสาร” เป็นเพียงเรื่องราวหรือเป็นหมวดหมู่ที่เกี่ยวกับการสื่อสารที่มุ่งสื่อสารกันและกัน เพื่อเข้าถึงความจริงของชีวิต และวิธีดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ดังามในธรรมเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากการสื่อสารในปัจจุบัน ถึงอย่างไรก็ตาม พฤติกรรมการสื่อสารก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์ยุคทุกสมัยเสมอ สำหรับพุทธศาสนาแล้ว การสื่อสารที่มีปรากฏในรูปของหลักธรรม และเนื้อหาเรื่องราวที่หลากหลาย เช่น อยู่ในเรื่องของวาจาสุภาษิต ปิยะวาจา สัจจะวาจา (ศีล 5) หรือสัมมาวาจา หรือไปปรากฏอยู่ในในกถาวัตถุ หรือในอรณวิภังคสูตร เป็นต้น ซึ่งมีความหลากหลาย ดังคำปรารภที่ว่า “พระพุทธเจ้าทรงสอน

² พระมหาสุวิทย์ ปภัสสโร, “หลักคำสอนเชิงนิเทศศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 183.

³ หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช, ธรรมแห่งอริยะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2537), หน้า 38-39.

⁴ วติน อินทสระ, พุทธวิธีในการสอน, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2545), หน้า 15.

หลักธรรมไว้มากมาย และบางที่เราก็อ่านกันมากมาย แต่ในชีวิตที่เป็นจริงนี้ไม่รู้จะจับอันไหนมาทำมาใช้” และ “อยากให้มีหลักที่กะทัดรัดชัดเจน และหลักนั้นจะมี 2 หมวด คือ หลักความเชื่อแล้วก็หลักปฏิบัติให้รู้กันว่า ถ้าเป็นชาวพุทธแล้ว จะต้องมีการกระทำอันนี้ชัดเจนออกมาเลย”⁵ ซึ่งการสื่อสาร ในทางพุทธศาสนาระหว่างกันนั้นจำเป็นต้องระบุประเภทให้ชัดเจน เพื่อให้ทราบอย่างชัดเจนว่า นี่เป็นเพียงหลักการ นี่เป็นหลักปฏิบัติที่เป็น การสื่อสารเชิงพุทธโดยการศึกษาเกี่ยวกับอัตลักษณ์เกิดขึ้นไม่นาน ถือเป็นการเริ่มให้อำนาจแก่นมนุษย์ในการ นิยามตัวตน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มคนที่ไร้อำนาจ ให้มีตัวตนหรือมีอำนาจเชิงสังคมขึ้นมา โดยทั่วไปเมื่อเรา กล่าวถึงคำว่า อัตลักษณ์ หรือ Identity แล้ว เรามักจะรู้สึกว่าจะเกี่ยวข้องกับ อัตลักษณ์ของใครหรืออะไร บางอย่าง ที่หมายถึงคุณสมบัติที่เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลหรือสิ่งนั้น คำว่า “Identity” เป็นคุณสมบัติของ คนหรือสิ่งหนึ่ง และมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นที่ทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาหรือต่างจาก สิ่งอื่น การแปลความหมายของ “Identity” ว่า “เอกลักษณ์” ตามมุมมองด้านคุณสมบัติของบุคคล หรือสิ่ง เหล่านั้นที่มองเพียงจุดเดียวหรือด้านเดียวเท่านั้น แม้รัฐบาลไทยส่งพระธรรมทูตออกไปประกาศ พระพุทธศาสนาในอินเดียและอังกฤษช่วงแรก มิได้มีเป้าหมายเพียงประกาศศาสนาอย่างเดียว แต่ให้ไป ประดิษฐานพระพุทธศาสนา จัดองค์กรและบริหารพระพุทธศาสนา จัดงบประมาณในการจัดหาสถานที่และ ก่อสร้างวัดให้ด้วย ดังนั้นงานวิจัยของผู้เขียน จึงหมายรวมกระบวนการเบ็ดเสร็จไว้ในคำว่า “อัตลักษณ์การ สื่อสาร” อนึ่ง อัตลักษณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้นั้นและปรากฏในพระไตรปิฎก มีทฤษฎีและแนวความคิดที่ เกี่ยวข้องกับอะไรบ้าง ทฤษฎีและแนวคิดนั้น ๆ อธิบายอย่างไร เทียบเคียงกับทฤษฎีด้านอัตลักษณ์ และ กระบวนการสื่อสารสมัยใหม่เป็นอย่างไร และแนวความคิดเกี่ยวกับการสร้างอัตลักษณ์ต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรมหมวดใด หรือข้อใดเป็นฐานความคิดหรือกรอบความคิดที่ปรากฏขึ้นใน พระไตรปิฎก

การสื่อสารเป็นปัจจัยสำคัญในการดำรงชีวิต มนุษย์จำเป็นต้องติดต่อสื่อสารกันอยู่ตลอดเวลา นอกเหนือจากปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การสื่อสารมีบทบาทสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของ มนุษย์ ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นยุคของข้อมูลข่าวสาร การสื่อสารมีประโยชน์ทั้งในแง่บุคคลและสังคม การสื่อสารทำให้ คนมีความรู้และโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น การสื่อสารเป็นกระบวนการที่ทำให้สังคมเจริญก้าวหน้าอย่างไม่ หยุดยั้ง ทำให้มนุษย์สามารถสืบทอดพัฒนา เรียนรู้ และรับรู้วัฒนธรรมของตนเองและสังคมได้ การสื่อสารเป็น ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ สร้างสรรค์ความเจริญก้าวหน้าแก่ชุมชน และสังคมในทุกด้าน สังคม ปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลง เนื่องจากผลของความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีการสื่อสาร ทำให้เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ณ จุดหนึ่งจุดใด จะส่งผลกระทบแพร่กระจายไปยังส่วนอื่นได้อย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะความเสื่อมโทรมด้าน จริยธรรมของสังคมที่มาจากสาเหตุของการยึดติดวัตถุมากกว่าความดี การแข่งขันเพื่อเอาชนะแทนการ ร่วมมือ การมองคนอื่นเป็นคู่แข่งมากกว่าเป็นพันธมิตร

จากปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีแนวทางศึกษาการสื่อสารระหว่างบุคคลอื่นในสังคม ภายใต้แนวคิด ด้านอัตลักษณ์การสื่อสาร และการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทฤษฎีอัตลักษณ์การสื่อสารแนวพุทธได้อย่างเป็น รูปธรรมชัดเจน จะเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาและพัฒนาอัตลักษณ์การสื่อสารพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), สยามสามไตร, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, 2552), หน้า

ได้อย่างมีประสิทธิภาพ จะเป็นแนวทางในการประยุกต์ใช้ให้เกิดประสิทธิผลสูงสุดในการศึกษาวิจัยในเรื่อง “อัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” ต่อไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาแนวคิดและความเป็นมาหลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก
- 2.2 เพื่อศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการศึกษา ดังนี้

3.1 รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ด้วยการวิเคราะห์เพื่อให้ได้วิจัยที่มีความครอบคลุม ลุ่มลึก และชัดเจน โดยศึกษาหลักการสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎกของพระพุทธเจ้าในพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ

3.1.1 ขอบเขตด้านเอกสาร

ผู้ศึกษาวิจัยใช้หลักฐานข้อมูลปฐมภูมิในพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 และการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์การสื่อสาร ตามนัยและกรอบของการวิจัย เพื่อให้ได้เนื้อหาที่มีความชัดเจนและสมบูรณ์ที่สุด

3.1.2 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้ศึกษาวิจัยจะจงเลือกศึกษา เฉพาะประเด็นเนื้อหา ดังนี้ แนวคิดและหลักการสื่อสาร และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิต่าง ๆ เช่น หนังสือ บทความ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่ สื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ (ออนไลน์)

การลงพื้นที่ (Field work) เพื่อศึกษารับทราบการสร้างอัตลักษณ์การสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนาในจังหวัดลำปางเพื่อเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาและพัฒนาอัตลักษณ์การสื่อสารพระพุทธศาสนา

3.2 พื้นที่การวิจัย

ผู้วิจัยใช้พื้นที่ในเขตตำบล 3 แห่ง ได้แก่ 1) ตำบลศาลา อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง 2) ตำบลใหม่พัฒนา อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง และ 3) ตำบลไหล่หิน อำเภอกะคา จังหวัดลำปาง เป็นการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์การสื่อสารในพระพุทธศาสนา

3.3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระเถระ พระนักเผยแผ่ เครือข่ายธรรมะ พระธรรมจาริก เอกชน นักวิชาการ สำนักงานพระพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชน คณาจารย์ในสถานศึกษา เยาวชน จำนวน 20 รูป/คน ดังนี้

- 1) กลุ่มพุทธศาสนิกชน จำนวน 10 คน
- 2) พระเถระ พระนักเผยแผ่ เครือข่ายธรรมะ พระธรรมจาริกจำนวน 5 รูป

3) กลุ่มนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา นักวิชาการสำนักงานพระพุทธศาสนา เยาวชน คณาจารย์ในสถานศึกษา จำนวน 5 คน รวมทั้งสิ้น 20 รูป/คน

3.4 เครื่องมือการวิจัย

คณะผู้วิจัยได้แบ่งออกตามรูปแบบการวิจัย ดังนี้

1) ศึกษาเอกสาร (Documents) การศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร งานวิจัย ที่เกี่ยวข้อง รวมถึงบริบทหลักการสื่อสารเพื่อนำไปสู่การศึกษาวิเคราะห์การสื่อสารอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก

2) วิจัยภาคสนาม (Field Research) โดยผู้วิจัยได้ทำการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์ เจาะลึก (In-depth Interview) และทำการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

2.1) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ให้ข้อมูลหลัก ได้แก่ พระเถระ พระนักเผยแผ่ เครือข่ายธรรมะ พระธรรมจาริก เอกชน นักวิชาการ สำนักงานพระพุทธศาสนา เยาวชน คณาจารย์ในสถานศึกษา พุทธศาสนิกชน

2.2) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) คณาจารย์ในสถานศึกษา พุทธศาสนิกชน เยาวชน

3.5 การเก็บรวบรวมข้อมูล

โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1. ผู้วิจัยเก็บข้อมูลโดยใช้วิธีเชิงเอกสาร จากพระไตรปิฎก ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 และการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างอัตลักษณ์การสื่อสาร ตามนโยบายและกรอบของการวิจัย เพื่อให้ได้เนื้อหาที่มีความชัดเจนและสมบูรณ์ที่สุด

ขั้นตอนที่ 2. การคัดเลือกเป้าหมายแต่ละพื้นที่เพื่อเตรียมการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญด้วยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 3. ติดต่อขอหนังสือจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง เพื่อขออนุญาตและขอความร่วมมือที่จะเข้าสัมภาษณ์

ขั้นตอนที่ 4. ผู้วิจัยได้ทำการนำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกเพื่อให้ได้ข้อมูลอย่างละเอียดและลึกในหัวข้อเฉพาะที่ต้องการเป็นการสื่อสารโดยตรง สามารถทำความเข้าใจในข้อมูลระหว่างกัน และกันได้ดีจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 รูป/คน มาทำการวิเคราะห์เพื่อหา เพื่อศึกษาแนวคิดและความเป็นมาหลักการสื่อสารในทางพระพุทธศาสนาที่เหมาะสม ด้วยการนำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้มาจำแนกเพื่อตอบประเด็นปัญหาวิจัยโดยใช้วิธีการสรุปความเพื่อเชื่อมโยงความรู้จากพระไตรปิฎก

ขั้นตอนที่ 5 ผู้วิจัยได้ทำการสังเคราะห์ตามหลักการสื่อสารในทางพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาเพื่อหาอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในแต่ละประเด็นเพื่อการสรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้

3.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยได้มีการวิเคราะห์ข้อมูลมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบของข้อมูล ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงของข้อมูล การตีความ และหาข้อสรุป โดยมีลำดับขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

1) ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงเอกสาร ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) นำเสนอข้อมูลแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

2) ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ (Interview), การสังเกต (Observation) และข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus group Discussion) ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์โดยใช้การวิเคราะห์จากการจดบันทึก (Note-based Analysis) การวิเคราะห์จากการถอดคำบันทึกเสียง (Tape-based Analysis) และการวิเคราะห์จากความจำ (Memory-based Analysis) เทียบเคียง และวิเคราะห์เพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายโดยใช้หลักการวิเคราะห์เชิงพุทธเพื่อศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารในทางพระพุทธศาสนา

4. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยมีการนำเสนอเป็น 2 ตอน ประกอบด้วย 1) แนวคิดการสื่อสารในพระไตรปิฎก และ 2) อัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 แนวคิดและความเป็นมาหลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก

ในการศึกษาแนวคิดและความเป็นมาหลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก พบว่า ความหมายของการสื่อสารในพระไตรปิฎก มีความหมายตรงกับคำว่า นิเทศ หมายถึง นิเทศ เป็นคำนาม คำแสดง คำจำแนกออก ส่วนคำกริยา หมายถึง ชี้แจง แสดง จำแนก ดังนั้น ความหมายของการสื่อสารในพระไตรปิฎกจึงสามารถจัดจำแนกได้ 2 ประการคือ (1) ความหมายของการสื่อสารในฐานะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีเนื้อหาสาระระดับปรมัตถ์ที่เป็นแก่นแกนของพระพุทธศาสนาซึ่งไม่เคยมีศาสดาหรือเจ้าลัทธิใดเคยเสนอมาก่อน (2) ความหมายของการสื่อสารในฐานะกระบวนการทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกระบวนการสื่อสารตามหลักเบญจขันธ์และหลักอายตนะภายนอกและอายตนะภายใน

4.1.1 ความสำคัญของการสื่อสารในพระไตรปิฎก มีความสำคัญต่อมนุษย์ 4 ประการ คือ

1) ความสำคัญของการสื่อสารต่อกลุ่มบุคคล ประกอบด้วย 1) ผู้รับสารที่มีปัญญา ความรู้มาก 2) ผู้รับสารที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง 3) ผู้รับสารที่เป็นสาวกของลัทธิอื่น 4) ผู้รับสารที่เป็นคนชั้นสูง สามารถจำแนกออกเป็นประเภทของผู้รับสารกลุ่มย่อยอีก ได้แก่ (1) ผู้มุ่งแสวงหาธรรมสูงสุดหรือความหลุดพ้น (2) ผู้ต้องการพ้นไปจากทุกข์ (3) ผู้ที่เคยกระทำผิด (4) ผู้รับสารทั่วไป

4.1.2 ความสำคัญของการสื่อสารต่อการบริหารปกครองรัฐ เนื้อหาปรากฏในราชสังคหวัตถุ จักกวัตติสูตร ทศพิชราชธรรม และราชอภิธานียธรรม กล่าวโดยภาพรวม เนื้อหาที่พระพุทธองค์ทรงสื่อสารกับผู้รับสารกลุ่มผู้นำผู้ปกครอง แบ่งได้ 2 ประเภทใหญ่ คือ

1) เนื้อหาประเภทที่แสดงหลักในการประพฤติปฏิบัติตนของผู้นำผู้ปกครองและการบริหารปกครอง ในด้านต่าง ๆ เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากในปกครอง ทั้งการปกครองในลักษณะอิตตาริปปิทย และโลกาธิปไตย และ

2) เนื้อหาประเภทที่ยังผู้นำผู้ปกครองให้เลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาซึ่งก็จะเป็นแบบอย่างให้กับประชาชนทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใส ศรัทธาในพระพุทธศาสนา รับเอาวิธีคิด และแนวทางปฏิบัติในพระพุทธศาสนาไปใช้ในชีวิตประจำวัน ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคม และส่งผลให้พระพุทธศาสนาแพร่กระจายไปอย่างกว้างขวางและตั้งมั่นในอาณาจักรนั้น ๆ ได้

4.1.3 ความสำคัญของการสื่อสารต่อลัทธิศาสนาอื่น หลักการสื่อสารต่อลัทธิศาสนาอื่น เนื่องจากในสมัยพุทธกาลนั้น สังคมอินเดียเป็นสังคมที่มีผู้ใฝ่ใจในการประพฤติปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ เพื่อ

การบรรลุลุทธิกันเป็นจำนวนมาก เช่น ปัญจวิคิตย ชฎิล 3 ฟีน้องและศิษย์ทั้ง 1,000 คน ปริพาชก นักบวชซึ่งเป็นศิษย์สำนักหลักทริของครูทั้ง 6 เช่น สีหเสนาบดี อุบาลีคหบดี เจ้าวัปปศากยะ

4.1.4 ความสำคัญของการสื่อสารต่อกลุ่มชนชั้นในสังคม หลักการสื่อสารต่อกลุ่มชนชั้นในสังคม เนื้อหาเหล่านี้มีทั้งที่แสดงแก่บุคคลคนเดียว หรือแสดงแก่บุคคลหลายคน ครั้งเดียว หรือหลายครั้ง การสื่อสารกับบุคคลที่เป็นตัวอย่างของเนื้อหาสาระเหล่านี้ เช่น การบูชาทิศทั้ง 6/ สิงคาลก คหบดีบุตร การบูชาญาณของพราหมณ์ภูฏทันทะ วรรณะ 4 กับความเท่าเทียมกันของบุคคลของสามเณรวิเสฐและสามเณรภราทวาชะ

4.1.5 แนวคิดการสื่อสารในพระไตรปิฎก สามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1. แนวคิดการสื่อสารเพื่อประสานประโยชน์ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงประเภทของประโยชน์ไว้ คือ ประโยชน์ 3 ซึ่งในความหมายหนึ่งได้แก่ (1) ภูมิธรรมมีกัตถ คือประโยชน์โลกนี้ (2) สัมปรายิกัตถ คือประโยชน์ในโลกหน้า และ (3) ปรมัตถ ได้แก่ ประโยชน์สูงสุดคือนิพพานประโยชน์ 3 ในอีกความหมายหนึ่งได้แก่ (1) ประโยชน์เพื่อตน (2) ประโยชน์เพื่อผู้อื่น และ (3) ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

2. แนวคิดการสื่อสารเพื่อตอบสนองความต้องการส่วนบุคคล มีแนวคิดดังนี้ การสื่อสารเพื่อช่วยผู้ที่ได้อบรมจิตมาแล้วได้บรรลุลุทธิ การสื่อสารเพื่อแก้กฎฐิติเห็นผิด หรือความเข้าใจผิด เกี่ยวกับกฎฐิติ 62 เรื่องทางไปสู่ความเป็นผู้รู้ร่วมกับพราหมณ์ เรื่องปาฏิหาริย์ การสื่อสารเพื่อเปลื้องข้อสงสัยหรือปัญหาต่าง ๆ การสื่อสารเพื่อแก้ไขหรือให้เข้าใจในธรรมเนียมหรือวัตรปฏิบัติ

3. แนวคิดการสื่อสารเพื่อสังคมและวัฒนธรรม โดยการสื่อสารภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรม เนื่องจากบริบทในภาพรวม สังคมอินเดียเป็นสังคมพราหมณ์มาแต่เดิม สังคมแห่งการแสวงหาความรู้ สังคมที่มีกษัตริย์เป็นผู้ปกครองสูงสุด และบริบทย่อยหรือเฉพาะกรณี คือ บริบทในการสื่อสารในระดับปัจเจก เช่น เหตุการณ์วิวาทบาดหมางของภิกษุในกรุงโกสัมพี กรณีของยสกุลบุตร นางปฏาจารา เป็นต้น

4.2 อัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก มี 4 ประการ คือ

1) อัตลักษณ์ของสาร มีลักษณะสำคัญ คือ (1) การสื่อสารเชิงวจนะ ประกอบด้วย การสื่อสารเชิงวจนะในฐานะที่เป็นการแสดงวจีกรรม การตั้งใจฟังด้วยดี ทิศทางของการสื่อสาร และ (๒) การสื่อสารเชิงอวจนะ ประกอบด้วย ภาษาท่าทาง กายภาพภาษา อวจนภาษาที่เกี่ยวข้องด้วยวัตถุหรือสิ่งของ

2) อัตลักษณ์ของผู้ส่งสาร มีลักษณะสำคัญคือ (1) ผู้ส่งสารที่มีวัตถุประสงค์หลัก เป็นไปเพื่อก่อให้เกิด ศีล สมาน และปัญญา และ (2) ผู้ส่งสารที่มีวัตถุประสงค์เฉพาะ เป็นไปเพื่อสื่อสารกับผู้รับสารคนอื่น ๆ เป็นการเฉพาะบุคคล

3) อัตลักษณ์ของผู้รับสาร มีลักษณะสำคัญคือ (1) ผู้รับสารที่มีปัญญาความรู้อย่างมาก (2) ผู้รับสารที่เป็นผู้นำหรือผู้ปกครอง (3) ผู้รับสารที่เป็นสาวกของลัทธิอื่น และ (4) ผู้รับสารที่เป็นชนชั้นต่าง ๆ 4. อัตลักษณ์ของช่องทางสื่อสาร มีลักษณะสำคัญคือ (1) ช่องทางสื่อสารที่สัมพันธ์กับผู้รับสาร (2) ช่องทางสื่อสารที่สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ในการสื่อสาร และ (3) ช่องทางสื่อสารที่สัมพันธ์กับบริบทในการสื่อสาร

4) อัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก

จากการศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก พบว่า

1) อัตลักษณ์ของสาร ประกอบด้วย (1) สารภายใต้บริบทด้านสังคม (2) สารภายใต้บริบทด้านวัฒนธรรม (3) สารภายใต้บริบทด้านการเมืองการปกครอง

2) อัตลักษณ์ของผู้ส่งสาร สามารถสรุปประเด็นต่าง ๆ ได้ 5 ประการ คือ 1) คุณสมบัติผู้สอน 2) หลักทั่วไปในการสอน 3) ลีลาการสอน 4) อย่าง 4) วิธีสอนแบบต่าง ๆ 4 วิธี 5) กลวิธีและอุปมาประกอบการสอน 10 ประการ

3) อัตลักษณ์ของผู้รับสาร กล่าวถึงประโยชน์ของการฟังในสิ่งที่ดีมีประโยชน์หรืออาณิสสในการฟังธรรม และหลักในการฟังธรรม 5 ประการ คือ 1) ไม่นึกหมั่นในเรื่องที่เขาพูด 2) ไม่นึกหมั่นผู้พูด 3) ไม่นึกหมั่นตัวเอง 4) ใจไม่ฟุ้งซ่าน ฟังโดยมีจิตหนึ่งเดียว และ 5) มนสิการโดยแยบคาย หรือโยนิโสมนสิการ

ดังนั้น ในการสื่อสาร ผู้ส่งสารและผู้รับสาร จะสื่อสารได้มีประสิทธิภาพ จะต้องมีทัศนคติที่ดีต่อตนเอง ต่อคู่สื่อสาร และต่อเนื้อหาสาร

4) อัตลักษณ์ของช่องทางสื่อสาร มีอยู่ 3 ช่องทาง คือ (1) ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อบุคคลในแบบมุขปาฐะ (2) ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อสังคมวัฒนธรรม และ (3) ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อการเมืองการปกครอง

ดังนั้น การสื่อสารจะต้องสื่อให้เหมาะสมกับระดับปัญญาที่แตกต่างกันของผู้รับสาร โดยใช้เทคนิควิธีการสื่อสารที่เหมาะสมกับผู้รับสาร คำสั่งสอนของพระพุทธองค์ว่าด้วยการสื่อสารในด้านกระบวนการสื่อสาร หลักการพูด การฟัง การเลือกเชื่อ การวิเคราะห์บุคคล ดังที่กล่าวมาล้วนเป็นหลักการที่ล้ำลึกที่สร้างสรรค์ให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพหลักคำสั่งสอนว่าด้วยการสื่อสารของพระองค์ยังครอบคลุมถึงหลักจรรยาบรรณและจริยธรรมของการสื่อสารอีกด้วย เป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้บุคคลมีความสุข มีความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืนกับบุคคลอื่น ๆ และเป็นหลักการสื่อสารที่ช่วยให้สังคมทุกระดับทั้งในระดับครอบครัว ชุมชน ประเทศชาติ และโลกคงไว้ซึ่งสันติสุขเชื่อกันว่าเป็นความจริงที่เป็นแก่นแกนของปัจเจกบุคคล

5. อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “อัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” สามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาแนวคิดและความเป็นมาหลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก พบว่า ความหมายของการสื่อสารในพระไตรปิฎก มีความหมายตรงกับคำว่า นิเทศ หมายถึง นิเทศ เป็นคำนาม คำแสดง คำจำแนกออก ส่วนคำกริยา หมายถึง ชี้แจง แสดง จำแนก ดังนั้น ความหมายของการสื่อสารในพระไตรปิฎกจึงสามารถจัดจำแนกได้ 2 ประการคือ (1) ความหมายของการสื่อสารในฐานะหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามีเนื้อหาสาระระดับปรมัตถ์ที่เป็นแก่นแกนของพระพุทธศาสนาซึ่งไม่เคยมีศาสดาหรือเจ้าลัทธิใดเคยเสนอมาก่อน (2) ความหมายของการสื่อสารในฐานะกระบวนการทางพระพุทธศาสนา มีลักษณะเป็นกระบวนการสื่อสารตามหลักเบญจขันธ์และหลักอายตนะภายนอกและอายตนะภายใน และมีความสำคัญต่อมนุษย์สื่อสารต่อกลุ่มบุคคล สำคัญต่อการบริหารปกครองรัฐ สำคัญการสื่อสารต่อลัทธิศาสนาอื่น ความสำคัญของการสื่อสารต่อกลุ่มชนชั้นในสังคม โดยจะแบ่งแนวคิดการสื่อสารในพระไตรปิฎก สามารถแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ 1. แนวคิดการสื่อสารเพื่อประสานประโยชน์ ตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทได้แสดงประเภทของประโยชน์ไว้ คือ ประโยชน์ 3 ซึ่งในความหมายหนึ่งได้แก่ (1) ภูมิธรรมมีกัตถ คือประโยชน์โลกนี้ (2) สัมปรายิกัตถ คือประโยชน์ในโลกหน้า และ (3) ปรมัตถ ได้แก่ ประโยชน์สูงสุดคือนิพพานประโยชน์ 3 ในอีก

ความหมายหนึ่งได้แก่ (1) ประโยชน์เพื่อตน (2) ประโยชน์เพื่อผู้อื่น และ (3) ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ซึ่งสอดคล้องกับ พระมหาสุภูมิจิ ปภสฺสโร⁶ ทำการศึกษาเรื่อง “หลักคำสอนเชิงนิเทศศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” พบว่า คำสอนเชิงนิเทศศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นวิธีการที่พระพุทธองค์ใช้ในการประกาศพระพุทธศาสนาในการประกาศหลักคำสอนของพระองค์ หลักการสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ ถึงแม้ว่าจะเป็นศัพท์ใหม่ทางด้านวิชาการที่เราได้บัญญัติเรียกก็ตาม วิธีการนิเทศบางส่วนของพระพุทธองค์ใช้เผยแผ่คำสอนซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎกว่าจะสื่อสารตามหลักนิเทศศาสตร์ที่สามารถเข้าใจความหมายของการสื่อสาร วัตถุประสงค์ของการสื่อสารตลอดถึงหลักทฤษฎีและองค์ประกอบของการสื่อสาร ซึ่งมีองค์ประกอบของ ผู้ส่งสาร สาร สื่อ และผู้รับสาร กระบวนการของการสื่อสารและผลของการสื่อสาร ศึกษาถึงจุดมุ่งหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า หลักคำสอนเชิงนิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงศาสตร์แห่งการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าใช้นิเทศคำสอนของพระองค์โดยวิธีการตลอดกระบวนการหลายรูปแบบ หลักเบื้องต้นหลังจากที่พระองค์ได้ตรัสรู้จากการเริ่มประกาศพระพุทธศาสนาโดยส่งสาวก 60 องค์โดยบอกถึงจุดประสงค์ที่จะเผยแผ่พระศาสนาจึงจาริกไปยังชนบทเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชนเกิด ระยะที่สองพระองค์เริ่มนิเทศคำสอนที่ตรัสสุดมการณ 4 หลักการ 3 และวิธีการ 6 และระยะเริ่มจัดระเบียบสังคมพระภิกษุสงฆ์เพื่อบัญญัติหลักการให้คณะได้ถือปฏิบัติ วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า มีหลากหลายวิธีที่ทรงใช้ ที่เรียกว่ารูปแบบวิธีการนั้น เช่น การใช้วิธีสนทนา หรือเรียกว่าธรรมสากัจฉา ใช้สำหรับพบปะบุคคลที่จะทรงสอนคนเดียวหรือกลุ่มคนไม่มาก, การบรรยาย ใช้สำหรับการสอนคนเป็นจำนวนมาก, การตอบปัญหา ใช้สำหรับสอนคนที่เข้ามาถามปัญหาหรือโต้ตอบปัญหา, และการวางกฎข้อบังคับก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทรงใช้สำหรับบังคับควบคุม หรือสอนบุคคลที่ไม่มีระเบียบวินัย

ตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก พบว่า ในด้านอัตลักษณ์กระบวนการสื่อสารในพระไตรปิฎก จำแนกออกตามหลักการสื่อสาร ได้ 4 ประการ ดังนี้ (1) อัตลักษณ์ของสาร ประกอบด้วย สารภายใต้บริบทด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านการเมืองการปกครอง (2) อัตลักษณ์ของผู้ส่งสาร 5 ประการ คือ คุณสมบัติผู้สอน หลักทั่วไปในการสอน สื่การสื่อสาร 4 อย่าง วิธีสอนแบบต่าง ๆ 4 วิธี กลวิธีและอุปมาประกอบการสอน 10 ประการ (3) อัตลักษณ์ของผู้รับสาร 5 ประการ คือ ไม่นึกดูหมิ่นในเรื่องที่เขาพูด ไม่นึกหมิ่นผู้พูด ไม่นึกหมิ่นตัวเอง ใจไม่ฟุ้งซ่าน และ มนสิการโดยแยบคาย หรือโยนิโสมนสิการ (4) อัตลักษณ์ของช่องทางสื่อสาร มีอยู่ 3 ช่องทาง คือ ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อบุคคลในแบบมุขปาฐะ ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อสังคมวัฒนธรรม และ ช่องทางสื่อสารที่เป็นสื่อการเมืองการปกครอง ซึ่งสอดคล้องกับ เขียวชัย อิศรเดช⁷ ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์กับสื่อ: ตัวตนการสื่อสาร” พบว่า อัตลักษณ์ตาม พจนานุกรมภาษาอังกฤษ-ไทย คำว่า Identity คือคำว่า อัตลักษณ์ ซึ่งตรงกับความหมายของคำนี้ใน พจนานุกรมภาษาอังกฤษ นั่นก็คือ สิ่งที่เป็นคุณสมบัติของคนหรือสิ่งหนึ่ง และมีนัยขยายต่อไปว่าเป็นคุณสมบัติเฉพาะของคนหรือสิ่งนั้นที่ทำให้สิ่งนั้นโดดเด่นขึ้นมาหรือแตกต่าง จากสิ่งอื่นรวมทั้งสิ่งที่เชื่อกันว่า

⁶ พระมหาสุภูมิจิ ปภสฺสโร, หลักคำสอนเชิงนิเทศศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), หน้า 192.

⁷ เขียวชัย อิศรเดช, “อัตลักษณ์กับสื่อ: ตัวตนการสื่อสาร”, บทความวิชาการ, นิเทศศาสตร์ปริทัศน์ (ปีที่ 13 ฉบับที่ 1 มหาวิทยาลัยรังสิต, 2552): หน้า 26.

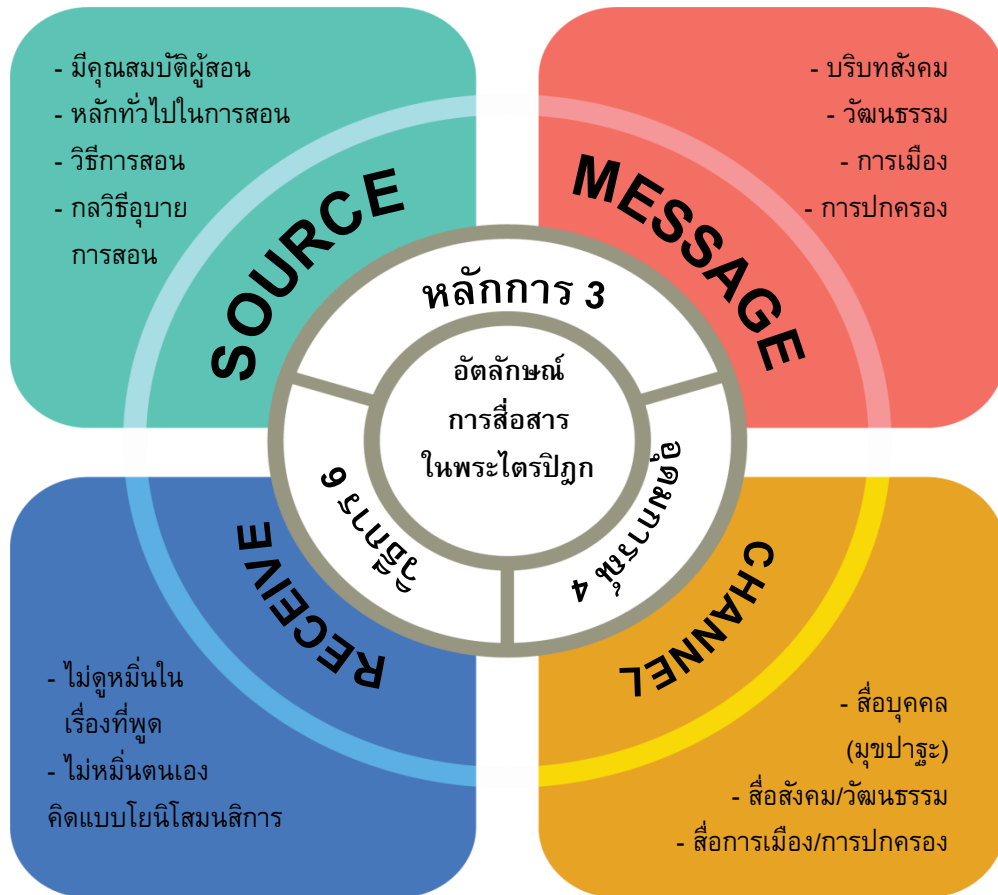
เป็นความจริงที่เป็น แก่นแกน ของปัจเจกบุคคล และสอดคล้องกับ บุญเลิศ โอฐส และคณะ⁸ ศึกษาวิจัยเรื่องการใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสื่อสารของพระพุทธรเจ้าผลการวิจัย พบว่า การใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสื่อสารของพระพุทธรเจ้าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือการที่พระพุทธรเจ้าทรงมีพุทธรกิจ 5 ในการสื่อสารในชีวิตประจำวัน ได้แก่ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาตเวลาเย็นทรงแสดงธรรม เวลาบ่ายคำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาเวทนา เวลาใกล้รุ่งทรงพิจารณาบุคคลที่จะแสดงธรรมโปรด สารคือหลักธรรมที่พระพุทธรองค์ทรงสื่อออกไปเพื่อใช้ในการแก้ปัญหาคือความทุกข์ของสรรพสัตว์ ส่วนประเภทของสื่อและอุปกรณ์ที่พระพุทธรเจ้าทรงใช้ในการสื่อสาร ได้แก่ (1) สื่อบุคคล (2) สื่อธรรม (3) สื่อสังคมและวัฒนธรรม (4) สื่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม (5) สื่อภาษา (6) สื่ออุปมาอุปไมย และ (7) สื่อนิทาน ชาดก

วิธีการสื่อสารเพื่อให้เกิดประสิทธิผลของพระพุทธรเจ้า เริ่มจากการที่พระองค์มีจุดมุ่งหมายและจุดประสงค์ในการสื่อสาร ประกอบด้วยทรงมีเทคนิคในการใช้สื่อและอุปกรณ์ เช่น สื่อบุคคล อย่างกรณีที่ทรงใช้กับองคฺคิมล เป็นต้น ส่วนสื่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม อย่างกรณีไปไม้ประดู่ลายที่ทรงใช้เป็นสื่อกับภิกษุทั้งหลาย ภาษณะน้ำอันว่างเปล่าใช้กับสามเณรราหุล เป็นต้น ผลสำเร็จทำให้ท่านเหล่านั้นได้บรรลุธรรมในที่สุด การบูรณาการใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสื่อสารของพระพุทธรเจ้ากับการเรียนการสอนรายวิชาพุทธรวิถีการสื่อสารสามารถทำได้ด้วยการนำเอาการใช้สื่อและอุปกรณ์ประเภทต่าง ๆ มาบูรณาการกับทักษะ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านคุณธรรมจริยธรรม โดยนำหลักคุณธรรม เช่น พระมหากรุณาธิคุณ เป็นต้น ไปบูรณาการกับการเรียนการสอนเน้นให้นิสิตมีความกรุณาต่อเพื่อนนิสิต (2) ด้านความรู้ เช่น อาทิตตปริยายสูตรไปช่วยแก้ปัญหาให้กฐินให้เกิดเจตคติและทัศนคติในตัวนิสิต (3) ด้านทักษะทางปัญญา บูรณาการกับการที่นิสิตสามารถคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ (4) ทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบ บูรณาการกับทักษะในการสร้างสัมพันธภาพระหว่างผู้เรียนด้วยกันด้วยการทำงานเป็นทีม และเคารพสิทธิรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น (5) ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ นำไปบูรณาการกับทักษะในการสื่อสารด้านการพูด การอ่าน การฟัง การเขียน การนำเสนอ และการสื่อสารกับกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในรูปแบบที่เหมาะสม จะเห็นได้ว่าสื่อสารเพื่อให้เกิดประสิทธิผลของพระพุทธรเจ้าทำให้เกิดอัตลักษณ์การสื่อสารที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัว ที่บ่งบอกหรือมีความชัดชัดของตัวบุคคล

ดังนั้น การสื่อสารจึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจปฏิเสธได้ว่าเป็นกระบวนการสำคัญในการบอกเล่าและต่อรองให้อัตลักษณ์นั้น ๆ แสดงออกและดำรงอยู่ กล่าวได้ว่าสื่อเป็นทั้งเครื่องมือและถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ที่วามัน อัตลักษณ์ในการสื่อสารของพระพุทธรเจ้าที่ผู้วิจัยได้สืบค้นจากพระไตรปิฎกและการวิจัยภาคสนามก็เป็นที่ยอมรับแล้วว่า การสื่อสารระหว่างบุคคลอื่นในสังคมภายใต้แนวคิดด้านอัตลักษณ์การสื่อสาร และการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทฤษฎีอัตลักษณ์การสื่อสารแนวพุทธได้อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน จะเป็นแบบอย่างในการแก้ปัญหาและพัฒนาอัตลักษณ์การสื่อสารพระพุทธรศาสนา

⁸ บุญเลิศ โอฐส และคณะ, การใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสื่อสารของพระพุทธรเจ้า, วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, (ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (เมษายน-มิถุนายน 2561): หน้า 585.

6. องค์ความรู้ใหม่

ภาพประกอบที่ 1: กระบวนทัศน์ใหม่ในอัตลักษณ์การสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนา

กระบวนทัศน์ใหม่ในอัตลักษณ์การสื่อสารตามแนวพระพุทธศาสนาในความหมายของการสื่อสารในพระไตรปิฎก มีความหมายตรงกับคำว่า นิเทศ ประกอบด้วย ผู้ส่งสาร (Source) สาร (Message) ช่องทางการสื่อสาร (Channel) และผู้รับสาร (Receiver) สารภายใต้บริบทด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านการเมืองการปกครอง และคุณสมบัติของผู้ส่งสารและผู้รับสาร เป็นต้น หลักคำเชิงนิเทศศาสตร์ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงศาสตร์แห่งการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าใช้นิเทศคำสอนของพระองค์โดยวิธีการตลอดกระบวนการหลายรูปแบบ เช่น สื่อบุคคล สื่อธรรม สื่อสังคมและวัฒนธรรม สื่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม สื่อภาษา สื่ออุปมาอุปมัย และ สื่อนิทาน ชาดก หรือการสอนที่ตรัสสุดมการณ 4 หลักการ 3 และวิธีการ 6 มีหลากหลายวิธีที่ทรงใช้ที่เรียกว่ารูปแบบวิธีการนั้น เช่น การใช้วิธีสนทนา หรือเรียกว่าธรรมสากัจฉา ที่แสดงให้เห็นถึงอัตลักษณ์การสื่อสารและเป็นเครื่องมือและถูกใช้เป็นเครื่องมือหรือช่องทางในการแสดงออกซึ่งอัตลักษณ์ในการสื่อสารนั้น ๆ

6. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยได้เห็นคุณค่า และข้อค้นพบใหม่ ๆ จากงานวิจัยในครั้งนี้ จึงมีข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ เพื่อศึกษา แนวคิด และความเป็นมา หลักการสื่อสารในพระไตรปิฎก และศึกษาอัตลักษณ์การสื่อสารในพระไตรปิฎก เพื่อนำไปปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด หรือนำไปใช้ในหน่วยงาน หรือสถานศึกษาต่าง ๆ ได้ในอนาคต ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติและการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

6.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

6.1.1. การศึกษาเรื่องอัตลักษณ์การสื่อสารที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนี้เป็นการศึกษาในภาพกว้าง ยังไม่ได้มีการศึกษาที่เจาะจงแต่ลึกลงไปในรายละเอียดบางประเด็น จะทำให้การศึกษามีความลุ่มลึกและครอบคลุมมากขึ้น

6.1.2. ควรมีการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะแบบแผนของวิธีการสื่อสารในสถานการณ์หรือบริบทต่าง ๆ ในลักษณะของการวิเคราะห์เนื้อหาสาร (content analysis) ที่พระพุทธศาสนาสามารถนำใช้สื่อสารในสังคมยุคปัจจุบัน

6.1.3. ควรมีการศึกษาการสื่อสารวิเคราะห์เทียบเคียงการสื่อสารของนิกายมหายานหรือศาสนาอื่น ๆ

6.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

6.2.1. ควรมีการนำผลจากการศึกษาไปใช้ในชีวิตประจำวัน และในวงการศึกษาที่เกี่ยวเนื่องกับการสื่อสาร

6.2.2. ควรนำผลการศึกษาไปใช้ในการสื่อสารพระพุทธศาสนาในระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ เพื่อพัฒนาการสื่อสารของคณะสงฆ์ให้มีความทันสมัยมากขึ้น

6.2.3 ควรมีการวิจัยเพื่อศึกษาการพัฒนาเพื่อส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีของนักสื่อสารต้นแบบด้วยบูรณาการพุทธด้านอื่น ๆ

6.2.4 ควรจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ทั้งในและนอกห้องเรียนในเรื่องการสร้างอัตลักษณ์เพื่อค้นหาความจริงที่เป็นแก่นแกนของบุคคลนั้น ๆ เพื่อนำมาประกอบการวิจัยในครั้งต่อไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เอกสารอ้างอิง

ทรงวิทย์ แก้วศรี. “การศึกษาวิเคราะห์ยุทธวิธีในการประกาศศาสนาของพระพุทธเจ้า”. **วิทยานิพนธ์พุทธ**

ศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.

เรียรชัย อิศรเดช. “อัตลักษณ์กับสื่อ: ตัวตนการสื่อสาร”. **บทความวิชาการ**. **นิเทศศาสตรปริทัศน์** ปีที่ 13

ฉบับที่ 1 มหาวิทยาลัยรังสิต, 2552.

บุญเลิศ โอธูส และคณะ. การใช้สื่อและอุปกรณ์ในการสื่อสารของพระพุทธเจ้า. **วารสารสันติศึกษา**

ปริทรรศน์ มจร. ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน 2561.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **สยามสามไตร**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สว, 2552.

วารสารวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ปีที่ 10 ฉบับที่ 3 (กันยายน-ธันวาคม 2564)

พระมหาสุภาวิชญ์ ปภัสสโร. “หลักคำสอนเชิงนิเทศศาสตร์ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก”. สารนิพนธ์พุทธศาสตร

บัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

วสิน อินทสระ. **พุทธวิธีในการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, 2545.

หม่อมราชวงศ์คึกฤทธิ์ ปราโมช. **ธรรมแห่งอริยะ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยามรัฐ, 2537.